

Zeitschrift: Beiträge zur nordischen Philologie
Band: 31 (2001)

Artikel: Schriften zur nordischen Philologie : Sprach-, Literatur- und Kulturgeschichte der skandinavischen Länder
Kapitel: Virkelighed og dæmoni i Christian Winthers Digting
Autor: Bandle, Oskar
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-858191>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 18.10.2024

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Virkelighed og dæmoni i Christian Winthers Digtning

Christian Winthers stilling indenfor det 19. århundredes danske litteratur har sjælden været genstand for en mere indgående diskussion. For efterverdenen er han nok fremfor alt digteren af "Hjortens Flugt", dette tilsyneladende helt igennem romantiske, af det 19. århundredes moderne strømninger helt uberørte værk, en idylliker eller et naivt romantisk geni, der levede i sin egen snævre kreds af natur- og elskovsdyrkelse uden at bryde sig stort om hvad der foregik i samtidens virkelighed. Det er også sandt nok, at han – bortset fra det nationale spørgsmål om Danmarks forhold til Tyskland, som gav inspiration til nogle få dårlige digte – ikke var interesseret i politik og kun mådeligt i sociale problemer, at liberalisme og socialisme var ham en gru og at han særlig i sin højere alder udtalte sig meget kritisk om materialismen i naturvidenskaberne og "de darwinske abekatterier" (breve til Constantin Hansen af 20. 5. 1872 og 27. 6. 1872). Men dette betyder selvfølgelig ikke, at han stod i et uproblematisk forhold til virkeligheden; det 19. århundredes almene tendens til en tiltagende konkret og metafysisk mindre belæsset virkelighedsopfattelse kunne naturligvis heller ikke gå ham forbi, men den skabte hos ham problemer, der ligger på et mere personligt-eksistentielt plan. Den nyere litteraturvidenskab er jo forlængst blevet opmærksom på det problematiske og disharmoniske i Winthers personlighed og digtning, men den har som bekendt hidtil i en [270] mærkelig grad forsømt ham. Bortset fra Nicolai Bøghs gamle biografi og Oluf Friis' grundlæggende værk om "Hjortens Flugt" er den interesserede stort set henvist til oversigtsfremstillingerne i de store litteraturhistorier, hvor Winthers litterære værk har fået forskellige etiketter som "romantisme" (f. eks. F. J. Billeskov Jansen, "Danmarks digtekunst" III), "skønhedsdyrkende romantisme" (Mogens Brøndsted, "Danmarks Litteratur fra Oldtiden til 1817"), "poetisk realisme" (Oluf Friis i Politikens "Dansk Litteraturhistorie" II, og andre), "guldalderdigtning" (Ph. M. Mitchell, "A History of Danish Literature", i kapitlet "A Golden Age. Oehlenschläger and his Contemporaries") og flere. Det kunne se ud, som om den danske litteraturforskning ikke var rigtigt klar over hvor den skulle placere Winther og hans værk, men der må i sandhedens navn tilføjes, at de fleste forskere regner med et vist periodeskel indenfor dette værk, således at Winther skulle være begyndt som "poetisk realist" og derefter gået over til romantismen i løbet af trediverne. Imidlertid savner man alligevel en nærmere undersøgelse af Winthers forhold til romantikken på den ene og den gryende realisme på den anden side. At han indtager en slags mellemstilling mellem de forskellige litterære hovedstrømninger i første halvdel af det 19. århundrede, er klart, men det kan alligevel være værd at gøre et forsøg på en nærmere bestemmelse af de forskellige elementer i hans digtning, der konstituerer den for ham grundlæggende modsætning mellem den empiriske (ofte idylliske) virkelighed og det dæmonisk-irrationale i (sjæle)livet. At denne undersøgelse indenfor rammen af et lille foredrag må indskrænkes til nogle få udvalgte tekster, turde være indly-

sende (og jeg skal da heller ikke gå nærmere ind på “Hjortens Flugt”, som allerede har fået sin dybtgående analyse af Oluf Friis). Der vil måske ikke blive nogle chokerende nye resultater, men jeg mener, at en lidt nærmere systematisering og kategorisering af digtningens elementer i hvert fald kunne give et lille bidrag til realismediskussionen – ikke mindst også med henblik på spørgsmålet, hvorvidt realismebegrebet burde indskrænkes til prosadigting og til [271] samtidsskildring (også spørgsmålet om periodeskellet indenfor Winthers digtning skal der tages stilling til).

Desværre har Winther ikke selv givet os alt for mange oplysninger om sit syn på sin egen og på digtningen i det hele taget, der kunne yde os hjælp ved forståelsen og placeringen af hans litterære indsats, men der er dog nogle udtalelser fra ham, der peger i den retning vi vil finde bekræftet i selve hans digtning. Skønt han flere gange fremhæver sin egen originalitet og det ubevidste i sin litterære metode (“Jeg er et villieløst Instrument, som en Anden spiller paa, og jeg forbauses mangan Gang selv ved at høre det”, skriver han 6. 2. 1869 til Constantin Hansen), nævner han dog forskellige litterære forbilleder. Den klassisk-antikke litteratur bryder han sig ikke om, men af de moderne forfattere har han læst de fleste: at blandt disse særlig Goethe, Tieck og “Schleglerne” skulle have været ham til “Opvækkelse (Anregung) og Fortrøstning” (som han skriver 24. 3. 1840 til Molbech), kan nok ved første øjekast synes lidt forbavsende, men er det alligevel ikke, når man tager i betragtning, hvilken rolle f. eks. på den ene side det typiske og den rolige virkelighedsanskuelse spiller særlig i hans digtning fra tyverne og hvor stærkt han på den anden side trods alt lige til det sidste er knyttet til romantikken. Der kunne selvfølgelig nævnes flere vigtige litterære påvirkninger (Scott, Byron, Heine), men af særlig betydning er det, at han rent ud nægter at være påvirket af Oehlenschläger: her ser vi tydeligt generationsmodsatningen, der ikke blot beror på at Winther ville hævde sin egen originalitet, men fremfor alt på at han hverken kunne lide naturfilosofisk metafysik eller fortidsromantik. At Winther ikke magter det filosofisk-metafysiske og heller ikke forsøger at gøre det, siger han flere gange selv i sine breve, bl. a. 3. 2. 1872 (til Constantin Hansen):

Mig er Philosophien et hermetisk lukket Omraade, som jeg aldeles mangler Remedier til at aabne mig Adgang til, med andre Ord: “jeg veed ikke og har aldrig vidst, hvad Philosophie er”, [272]

eller 3. 4. 1869 (til samme):

Hvad Philosophie er for noget, har jeg aldrig begrebet, og Ingen har hverken paa Prent eller mundtlig kunnet gjøre mig viis derpaa. For lang Tid siden har jeg holdt op med at forsøge paa at forstaa philosophiske Skrifter. Disses Nytte for Menneskeheden har man hellerikke kunnet gjøre mig klog paa,

og dette er måske den mest afgørende forskel mellem Winther (og andre af hans generation) på den ene og den danske højromantik på den anden side. I stedet for

vender han sin opmærksomhed mod det jordiske, mod menneskelivet – som han skriver i sin studiebog fra 1848:

Gud, Udødelighed, saligt Liv, Christendom, Pligt og Ret – er ikke Gjenstande for Poesi; Poesi skal *hæve* sin Gjenstand og ikke drage den nedad, hvilket vilde skee – Menneskelivet med alle dets Brydninger, Lys og Skygge, Kampe og Seire og Nederlag er det Eneste, som kan være Poesiens Indhold – et Daguerrotypbillede deraf er allerede poetisk.

Winthers forkærlighed gælder det naturlige, jævne (“Simplicitet og Natur [er] dog i hver Kunstpræsentation, der skal udtrykke og betyde noget... den ene rigtige Maalestok”, hedder det i et brev af 9. 12. 1830 til Knud Sidenius); digteren skal “synge” for folkets brede lag: bonde, sømand, soldat osv. (“Til den Digter” 1841), og det er som bekendt også dette jævne folk, der i hans første digt af betydning, “Træsnit” (1820–32), helt programmatisk bliver hævet til poetisk sujet. I indledningsdigtet til denne cyklus hedder det bl. a.:

Thi vil jeg flye fra Stadens Muur,
 – At sige kun figurlig –
 Og male Landets frie Natur,
 Thi den er saa naturlig.
 Her skrider ingen Hertug frem
 Som i de smaa Noveller,
 Her har ej Ducs og Grever Hjem,
 Prindsesser ikkeheller
 Ei Lorden med Camascher paa
 Sin Elskovsqual forkynder; –
 Nej, de, som paa min Scene gaae,
 Er jævne, danske Bønder.
 Og Scenen? Er den ikke smuk?
 Ak! under Løvets Bue
 Der lyder dog et Elskovssuk
 Mer kjønt end i en Stue. [273]

Eftersom dette program er forbundet med en kritisk eller nærmest foragtelig holdning overfor overklassen, kunne man kalde det demokratisk, men netop i denne egenskab viser det også sin begrænsning. Underklassen i byerne lades helt ude af betragtning; Winther sætter lighedstegn mellem det jævne folk og bønderne på den ene og overklassen og bybefolkningen på den anden side; hele hans digtcyklus holder sig (i det ydre) inden for det landlig-idylliske.

Som bekendt fremstiller Winther i digtets forskellige numre en række typiske kærestepar i typiske situationer ude på landet, i landligt miljø. De er i almindelighed meget lidt individualiserede, de har i de fleste tilfælde kun deres fornavne (“Hans og Grete”, “Jørgen og Trine”, “Steffen og Anne” osv.) og de færdes et eller andet sted i en dansk landsby. Stederne er i almindelighed ikke navngivne; en enkelt gang har landsbyen et frit opfundet navn Tersingeby (“Jacob og Lone”), i andre tilfælde får vi – direkte eller af sammenhængen – at vide, at vi er i Vordingborg, i

nærheden af Maribo eller på Sjælland, men det er i øvrigt ganske meningsløst at strides om (som man har gjort, sml. Bøgh I, 235), om Winther i disse og andre natur- og landskabsdigte snarest har tænkt på Sjælland eller Lolland, fordi det jo også på det geografiske plan netop gælder det typiske: et landligt miljø, der kan forekomme praktisk talt overalt i Danmark. Det samme kan siges om den historiske baggrund, hvor flere af digtene har tilknytning til samtidens begivenheder (f. eks. "Jørgen og Trine" til slaget ved Sehested 1813) eller til den mere fjernt liggende historie ("Henrik og Else" til Valdemar Atterdag, "Svend og Inger" til Kai Lykke og svenskekrigen 1657–59): Winthers kærestepar skal vise os visse nationale træk, som ikke er bundet hverken til tid eller sted. I samme retning peger også sproget: det er et enkelt sprog både i episk fortælling og dialog, et sprog der passer til det jævne folk som fremstilles (kun en herremand bruger en gang den poetiske metafor "Elskavs Gud"), og der kan i enkelte tilfælde være tale om tilløb til egentlig sprogrealisme (f. eks. i Annes tøvende svar på Steffens spørgsmål, om hun elsker en anden); men der er [274] forbavsende få dialektord (hvad der er særlig påfaldende, når man husker på at Winther selv havde beskæftiget sig med indsamling af sådant sprogmateriale), mens der på den anden side forekommer en række ord og stiltræk fra folkevisen: også dette skal i forbindelse med Nibelungenstrofen – på det sproglig-metriske niveau – fremhæve forbindelserne bagud i tiden, det for nutid og fortid fælles typiske.

Men man kan langt fra sige, at fremstillingen taber sig i det altfor almene og farveløse. Tværtimod er menneskene og deres naturlige miljø skarpt og konkret belyst, digtene har tydelig (almindelig-dansk) lokalkolorit. Allerede den grundlæggende fiktion, at det er træsnit, der tjener til illustration af skillingsviser, medfører, at digteren udtrykker sig i klart anskuelige billeder. Disse billeder, der ikke sjældent indleder det enkelte digt, er ganske vist kun tegnet i nogle få karakteristiske træk, men de fremkalder alligevel et så livligt indtryk af farve, bevægelse og undertiden (som i krosenen i "Christen og Lene") også klang, at man med rette har ment, at de hellere burde kaldes for genrebilleder end for træsnit. Den typisk danske (eller sjælland-lollandske) natur med små bakker og dale, med søer og bække og bøgeskov er overalt nærværende, men i forgrunden står alligevel landsbyen med sit jævne, rolige og enkle liv. Indenfor denne ramme er tingsniveauet ganske udpræget: der er bondegården med tærskelo, høstænge og stald; der er krostuen med borde, bilæggerovn og øltønde; der er smedjen med sine redskaber og der er skomagerværkstedet, der ligger lidt udenfor byen i sin have osv., og der hentydes gang på gang til det daglige arbejde i hjemmet, i mark og skov. Kærligheden til det små, til den konkrete detalje viser sig ikke blot mere eller mindre statisk ved nævnelse af genstande eller typiske, dagligt eller årligt gentagne sysler, men undertiden også i gengivelsen af et bestemt handlingsforløb (særlig tydeligt i "Christen og Lene" i Peter Halds skildring af hvordan han har hentet "skatten"), og den framkalder da i det hele taget indtrykket af en række nærbilleder, der gengiver små udsnit af virkeligheden. Det er ganske vist et temmelig snævert udsnit af [275] datidens sociale virkelighed,

Winther begrænser sig til, men selv om bondeklassen (inklusive de landlige håndværkere) står helt i forgrunden, glemmer digteren dog ikke at påpege visse sociale modsætninger indenfor det ellers ganske homogene miljø. Flere gange er det herremanden, ja endogså kongen, der griber ind i handlingen ("Hans og Grethe", "Johan og Lise", "Henrik og Else", "Svend og Inger"), men også indenfor selve bondemiljøet kan der være visse forskelle: mellem den beskedne håndværker og sognefogedens datter ("Jacob og Lone"), mellem håndværkeren og den akademisk dannede skolemestersøn ("Steffen og Anne") eller mellem bonden og skovridersønnen ("Jørgen og Trine"). Det er imidlertid påfaldende, at disse modsætninger kun i et par tilfælde skaber alvorlige konflikter, så at vedkommende digts tragiske udgang bliver en direkte følge deraf ("Steffen og Anne", til en vis grad også "Jørgen og Trine"). Netop der hvor skellet går mellem over- og under- eller middelklasse, er det i almindelighed overklassens (adelens) repræsentant, som til slut hjælper til en lykkelig løsning ("Hans og Grethe", "Henrik og Else", "Johan og Lise") og derved viser den patriarkalske samfundsstruktur fra dens bedste side.

Der er i det hele taget ikke mange alvorlige konflikter og dybtgående psykologiske problemer i "Træsnittene"; de fleste ender i harmoni og lykke og lader os næppe ane noget om bonde- og kærlighedslivets skyggesider. Det er stort set en lys og harmonisk verden Winther tegner her – en verden, der fremfor alt i det ydre er nær knyttet til den empiriske virkelighed, men alligevel er ganske stærkt idealiseret: der forekommer ikke blot enkelte klart idealiserende træk (som f. eks. i skildringen af Else som den typisk danske pige), men i selve fordelingen af lys og skygge i forbindelse med den i almindelighed ganske skematiske psykologi og den ikke sjælden fremtrædende humor viser os en idealisering eller i hvert fald en ensidig selektion, der fører temmelig langt bort fra livet og virkeligheden sådan som den er og har været. Der kommer i de fleste af "Træsnittene" en holdning til udtryk, som man med rette har forsynet med den [276] almene etikette "idyl", men som nok med henblik på tiden (1820'erne) snarest bør præciseres med termen "Biedermeier".

Der er imidlertid et par digte, der ved deres mørke tone ganske markant skiller sig ud fra "Træsnittenes" almene poetiske miljø. I "Jørgen og Trine" henter den døde Jørgen sin tidligere kæreste, der er blevet ham utro mens han var i krigen og faldt, netop på hendes bryllupsfærd og drager hende med sig i havets dyb. Jeg synes at teksten afgjort taler imod Friis' opfattelse, at der (hos Jørgen) er tale om selvmord; der er det balladeske Lenore-motiv som digteren her gør brug af for at vise de dømmelige kræfter i tilværelsen, der kan ødelægge idyllen – eller måske mere konkret: som et symbol på de mørke magter i sjælen, som udløses af pigens utroskab. Mere direkte psykologisk motiveret er den menneskelige katastrofe i "Steffen og Anne", hvor den afviste frier bryder ud i raseri og dræber sin rival. Jeg tror ikke, at man – med Billeskov Jansen – har lov til at affærdige dette digts tragiske indhold med "skillingsvisetragik" og "misforstået folkelighed"; digteren følger lige fra begyndelsen "heltens" psykologiske udvikling – fra den første kærlighedslykke over den ensommes bekymringer, da den socialt overlegne rival dukker op og Anne

trækker sig tilbage, det fortvivlede frieri og den stadig tiltagende lidenskab lige til vanvidsstadiet, hvor der kun behøves et enkelt udløsende moment som rivalens sang, der trænger op fra dalen, for at fuldbyrde den tragiske katastrofe. Det er en hel lille studie i (erotisk) patologi, som efter min mening klart viser os, at Winther allerede nu er klar over at der gives (fremfor alt) psykiske kræfter, der truer og kan sprænge idyllen. Hans forkærlighed gælder ganske vidst det idyllisk-harmoniske, det "normale" og – som det jo også kommer til udtryk i hans kendte vers "Herrer vi ere i Aandernes Rige" – det rationale, men hans forhold til disse værdier er ikke uproblematisk, idet han samtidigt har en bevidsthed af og følger en dragning mod det irrationale og dæmoniske. Dette støttes også af flere andre momenter (som særlig Oluf Friis har påpeget); Winthers allerede omkring 1820 vakte interesse for Ariosts [277] "Orlando furioso" (som han tilmed gik i gang med at oversætte og desuden lagde planer om at lave et modstykke til i en Kaj Lykke-digtning, som ganske vist kun blev til det kunstnerisk ikke helt overbevisende "Svend og Inger"), den i løbet af tyverne mere og mere fremtrædende interesse for Heine og Byron samt nogle få brevudtalelser, som synes at vise, at han også på det rent personlige plan ingenlunde blot var det lykkelige, ungdommeligt-harmoniske selskabsmenneske, som han ikke mindst hos unge piger gjaldt for at være¹.

Jeg synes derfor, at vi er berettigede til allerede på dette tidlige tidspunkt at tale om en vis splittelse i Winthers personlighed, der til en vis grad også afspejles i hans digtning, men denne splittelse fordybes endnu mere og får et mere markant udtryk i de poetiske værker i løbet af de følgende årtier. Jeg kan her blot nævne nogle af de vigtigste træk:

Den folkelig-realistiske linje fortsættes i 1830'erne bl. a. med digtet "Sjælland" (påbegyndt under opholdet i Italien 1830/31, fuldført 1834), som man med Vilhelm Andersen kunne kalde et programdigt for Winthers i denne periode aktuelle poetiske holdning. Det er igen affattet i Nibelungenstrofer, og det er også i dette tilfælde tydeligt, at strofeformen ligesom skal bygge bro mellem fortid og nutid, for Winther vil ikke fremhæve det ene på det andet bekostning:

Jeg priser ei det Gamle
 For at skjæmme det Nye,
 Ei Nutidens Glands
 Skal fordunkle Oldtidens Ry...

¹ 20.4.1821 til Kamma Rahbek: "...jeg veed, der gives Øieblikke, hvori jeg i en vis, bevidst Confusion siger Ting, jeg siden efter høiligen fortryder; denne Tilstand indstiller sig f. Ex. altid, naar jeg har Lyst til at fortælle noget ret interessant, og ikke just i Øieblikket har noget paa rede Haand; jeg taler da tidt om Ting, som ikke vedkommer mig, røber Hemmeligheder o. desl. og paadrager mig manges Uvenskab, men, hvad der især gjør mig ondt, saarer Menneskers Følelser, for hvem jeg nærer ligesaa megen Agtelse som Kjærlighed." –

17. 11. 1821 til C. H. Visby: "Jeg vilde ønske, at jeg var død som Barn, thi saa havde jeg været fritaget for al den Uleilighed, jeg nu maae have med at tvætte og toe mig og iføre mig Stadsklæder, før jeg tør indtræde til hiint evige Bryllup."

Han vil beskrive både det forgangne og det nutidige, bare det har skønheds- og stemningsværdi, men det er dog klart, at han ikke er meget interesseret i en fortidsdyrkelse à la Oehlenschläger: han nævner ganske vist oldnordiske mytologiske motiver og gamle helte og kæmpegrave, men egentlig kun for så vidt fortidens ånd endnu lever i moderne folketro og anden folkelig overlevering – med andre ord: for så [278] vidt der eksisterer kontinuitet mellem det gamle og det nye. Hovedsagen er det nationale geografiske miljø, som Winther beskriver i alle detaljer, med mange virkelige stednavne osv. og stundom i en manér, der direkte minder om ældre topografisk digtning (at han er blevet stærkt påvirket af Pontoppidans “Danske Atlas”, siger han selv i brevet til Molbech 24. 3. 1840). Også her tager han med rene ord afstand fra al metafysisk digtning; de farlige irrationale kræfter i tilværelsen er han ganske vist klar over, men heller ikke dem vil han slippe ind i sit poetiske kosmos – som han udtrykker det i den berømte anden og tredje strofe:

At svinge mig til Gudhjem
 Jeg ikke Vinger fik,
 For Afgrundens Rædsel
 Jeg vender sky mit Blik;
 Men Jorden, den lyse,
 Med Bjerg og med Dal,
 Med duftende Græsmark
 Og Bøgskoven sval

Hvor Raabukken springer
 Og Sidskenen slaer
 For friske Nordlandsmøer
 Med guldblond Haar, –
 Den lokker mig saa sødt
 Til sit moderlige Bryst,
 Der hviler sig mit Hjerte,
 Der synger jeg med lyst.

Winther giver afkald på den romantisk-metafysiske flugt, han vil holde sig til det jordiske, til den dejlige jord (i sjællandsk-dansk skikkelse), som han fremstiller i hele dens skønhed og mangfoldighed, og også i tanken om døden vender han sig ikke til himmelen, men ønsker sig intet andet end en gang at kunne hvile i den hjemlige jord (i sidste strofe). I denne tilbagevenden fra det metafysiske til det jordiske og konkret-virkelige ligger der utvivlsomt et moment, der fører bort fra romantikken og det er værd at lægge mærke til at der ikke kan være tale om noget mekanisk verdensbillede. Jorden, naturen opfattes som noget besjælet og beskrives ikke statisk, men med hele sit mangfoldige liv, med farver og dufte og – meget karakteristisk for Winther – med en fra menneskeverdenen hentet metaforik (“Der ligger du [Sjælland] i Havet... en rød musset Glut / Paa et Silkebolster blaåt... En blussende Brud / I sin stærke Brudgoms [279] Arm”, osv.), der ligesom sidste strofe tydeligt viser den nære sammenhæng mellem mennesket og naturen. Der er denne andagt overfor naturen, denne “Natur-” eller “Weltfrömmigkeit”, der er blevet

tilbage af den ældre naturfilosofi og der ikke med urette har fået Georg Brandes til at sammenligne Winthers natur- og livsopfattelse med Feuerbachs og Spinozas, og idet tilværelsens (og naturens) skyggesider udelukkes fra digtets verdensbillede, oprettes der på lignende måde som i de fleste af "Træsnittene" en slags identitet mellem det jordbundne og lykken, harmonien.

På et noget andet plan ligger digtet "Vandring og Opdagelse", som Winther skrev til Alvilde Müffelmans fødselsdag 5. 7. 1833. Denne Bellman-pastiche holder sig endnu nærmere til virkeligheden og til et bestemt geografisk miljø: en spadseretur ved Furesøen med opdagelse af en gotisk ruin, som er gengivet i så nøjagtige nærbilleder, at Oluf Friis har kunnet verificere dens geografiske forløb i alle enkeltheder. Desuden er det, der sker på denne spadseretur, i høj grad hverdagsagtigt: samtalen mellem de to spadserende – digteren og Alvilde – drejer sig for det meste om trivielle ting og springer, som det er naturligt i en hverdagssituation, fra det ene til der andet tema; ikke en gang digterens cigar bliver glemt, og der nævnes så tilsyneladende uvæsentlige ting som Alvildes toilette, osv. Men hvad der er væsentligt forskelligt fra et digt som "Sjælland", er det rent personlige i stof og fremstilling: digtet gengiver kun en ganske individuel begivenhed og intet andet, det indeholder hverken symbolik eller verdensanskuelse, og der gøres ikke noget forsøg på at fremstille det som typisk. Det hele gengives i en fortløbende samtale mellem de to spadserende, og denne er stort set holdt i en let ironisk-galant selskabstone, der kun med enkelte hentydninger giver tilkende, at der ligger noget dybere under: digterens smertefulde kærlighed til hans tidligere elev.

Også digtcyklen "Annette" (1834) holder sig overvejende inden for det virkelighedsnære og idylliske. Situationen er ganske vist ikke i samme grad konkret som i "Vandring og Opdagelse". Om miljøet kan der næppe siges mere end at det er [280] typisk borgerligt dansk (med Annettes og hendes mands gård ude på landet, den intimt-hjemlige atmosfære i familien, præsteenens idylliske hus, sommeraftensfesten i "Agentens Skov", den natlige kanefart efter middagsselskabet, osv.); bortset fra Annette nævnes der næsten ingen navne, og selv om man får indtryk af en vis social bredde (indenfor over- og middelklasse, særlig ved agentens fest), er der kun små tilløb til individualiserende menneskeskildring (helst i skildringen af præsten). Ikke engang titelfiguren Annette har klart individuelle træk; hun skildres mere som typen af den unge, smukke, pigeagtig-yndige kvinde, som øjensynligt er Winthers ideal. Der findes – ud over en vis intern tidsstruktur – heller ikke nogen bestemt tidsbaggrund: der øves flere gange kritik mod overklassens selskabsliv, men vi får alligevel ikke nogen mere bestemt opfattelse af det samfund og dets tid der her er tale om. Det hele er koncentreret om kærlighedsforholdet mellem Annette og hendes elsker, senere ægtemand, og skønt Annette selv delvis deltager i dialogen, er alt sammen skildret ud fra mandens subjektive perspektiv, idet denne ifølge cyklens – ikke helt gennemførte – fiktion synger sine sange for den elskede og dér fortæller eller antyder, hvad der sker i nutiden og hvordan han er kommet i sit kærlighedsforhold til Annette. Men indenfor denne personligt-subjektivt prægede ramme byg-

ger Winther også her et nøjagtigt iagttaget tingsniveau op: det er særlig tingene i det husligt-familiære miljø, hvor den elskede færdes, han gengiver i alle detaljer og med en tydelig kærlighed til det små. F. eks. i "Tordenvejret om natten" får vi et meget nøjagtigere indtryk af det huslige interiør (med stue, seng, kanapé, lampens skær, kanariefuglen i buret osv.) end af tordenvejret udenfor, og digteren lader os i nøjagtige nærbilleder følge Annettes reaktioner i alle detaljer (hvordan hun vågner, ordner sit hår, står søvndrukken op, segner halvsovende hen på kanapéen osv.). Det er i denne digtcyklus endnu mere påfaldende end ellers, hvordan Winther levendegør tingene, naturen ved hjælp af en fra menneskeverdenen hentet metaforik ("skyen dukker sig", "stormen har lagt sig til ro" [281] osv.), mens han på den anden side bruger naturbilleder for at skildre den elskede:

Mit Hjerte huldt det qvæged
 At see, hvor i Cotillon
 Du siirligt dig bevæged
 I det blændende Linon;

Saa luftig, som Nattetaagen
 Henglider over Sø,
 Saa hvid og let, som Maagen
 Svæver om Kyst og Ø;

Som Solen, der sank bag Mosen
 I Skyens Foldekast,
 Saa blussende som Rosen,
 Plantet i Alabast.

På denne måde og ved at det hele skildres i form af en fortløbende samtale mellem digtets jeg og Annette opstår der en meget intim og stemningsmættet hjemlig atmosfære med nær sammenhæng mellem menneske og natur: det er en gennem kærlighedslykken poetisk forklaret lille verden, der her gengives i en række subjektivt opfattede genrebilleder, og det bliver her atter tydeligt, i hvor høj grad digterens ideal af en harmonisk tilværelse er knyttet til den ydre virkelighed (i det små). Men denne gang sprænges idyllen og digtet slutter med en skærende dissonans. Det er karakteristisk, at vi ikke får at vide, hvad mandens brøde, som bliver opdaget ved det mysteriøse brev og som tvinger ham til at forlade hjemmet og sin elskede, egentlig består i. At vi ikke får nogen nærmere forklaring på katastrofen, er jo et klart brud på den kausale struktur, som man måtte kræve af et realistisk-episk digt (hvilket "Annette" jo på en måde er), men selv om katastrofen til en vis grad forberedes af enkelte hentydninger og vi nok kan gætte os til skyldens erotiske karakter, er Winthers mening tydeligt nok, at der netop ikke behøves en udførlig kausal forklaring, at den er uvæsentlig: tilværelsen er fuld af uhyggelige irrationale, dømoniske magter, der lurar i menneskets sjæl eller i det man kalder skæbne og som når som helst kan bryde igennem den hyggelige overflade, og når man mener at kunne holde dem på afstand, på samme måde som Annette og hendes mand – i et genialt

symbol – betragter [282] det natlige tordenvejr ud fra deres lune og tilsyneladende trygge hjem, så er dette en illusion.

“Annette” ligger omtrent i begyndelsen af den periode i Winthers digtning, som litteraturhistorikerne plejer at forsyne med etiketten “romantisme”, og det er utvivlsomt, at de følgende værker viser en tiltagende interesse for det psykologiske, for det irrationale sjæleliv, ganske særlig for det disharmoniske, det “interessante” og undertiden det pikante, ja makabre. Vi må imidlertid ikke glemme, at den “realistiske linje”, den (i sin tendens) “objektive” gengivelse af ydre virkelighed også i de fleste af disse værker fortsættes. Et godt eksempel herpå er det fortællende digt “I et romersk Osterie” (i *Digtninger* 1843). Fortæller-jeget er her kun øjenvidne, der står udenfor begivenhederne, og han skildrer derfor – i en delvis lidt nonchalant-ironisk stil – i det væsentlige kun hvad han ser og hører, m. a. o. han holder sig stort set til det faktiske. Han skildrer i indledningen den romerske Campagnas geografiske miljø med dens en smule symbolsk ladede tunge stemning og osteriets interiør med dets forskellige genstande, det snavsede italienske folk og de to englændere. Forhistorien til den egentlige fortælling berettes nu ganske vist af den ene af englænderne, men også han holder sig i ret høj grad til det faktiske (karriere, ægteskabslivet i England, rejsen til Italien og banditternes overfald); han udtaler rigtignok sin bestemte mening om den falske Italien-romantik og om Englands fortrin, men dette er kun ét af de i fortællingen aktuelle synspunkter, som fortæller-jeget gengiver uden kommentar, og det er kun i nogle af englænderens vers vi får en anelse om hustruens vantrivsel i ægteskabet og brydningen mellem idyl og dybere sjæleliv (længselen efter det store og ualmindelige). Derefter følger skildringen af hvordan banditten ankommer med den smukke unge englænderinde og hvordan hun kører afsted sammen med sin (uelskede) mand, og det er her øjenvidnets strenge objektivitet bliver særlig håndgribelig. Han beretter både væsentlige og uvæsentlige detaljer, sådan som han iagttager dem, og det er næsten kun mellem linjerne (ved bandittens [283] ualmindelige skønhed, den korte berøring mellem ham og englænderinden og hendes håbløse blik, da hun kører afsted) tillige med en ganske let antydet kommentar (i det gentagne vers “Det dybeste Saar – det saae han ikke”) at vi får en opfattelse af den menneskelige tragedie: englænderindens lidenskabelige kærlighed til banditten og hendes tvungne tilbagevenden til det normale liv, til en for hende håbløst kedelig idyl.

Særlig oplysende for Winthers forhold til virkeligheden er versfortællingen “En Novelle” (skrevet omkring 1836, trykt i *Sang og Sagn* 1840). Digtet kan deles i to hoveddele, der skiller sig ganske skarpt ud fra hinanden. I den første beretter fortæller-jeget, en lidt Byronsk-forreven type, om sin fortvivlede flugt fra byen og fra sit sociale og familiære miljø, og i hans drømmesyner får vi efterhånden lidt nærmere oplysninger om hans kærlighedsulykke og dens baggrund: han havde giftet sig med en rig og dæmonisk-lidenskabelig pige, men er for nylig ved en større fest blevet vidne til hendes krasse utroskab. Hvor det hele foregår, får vi ikke at vide; nogle navne nævnes ikke, og det sociale miljø, som fortælleren er flygtet fra, er kun me-

get vagt antydet. Om de forskellige personers (også hovedpersonernes) baggrund og nærmere livsforhold får vi kun de mest almene oplysninger, fremstillingen minder – på det ydre plan – i ikke ringe grad om eventyrets “éndimensionale” struktur; det eneste vi får et dybere indblik i, er sjælelivet med hele sin kval og splittelse mellem lidenskabelig kærlighed og forskrækkelse og fortvivlelse over hustruens utroskab (i denne forbindelse lægger vi også mærke til en hel del natursymbolik, ja digteren lader endogså nogle allegoriske figurer optræde i bryllupsscenen). Begyndelsen af anden halvdel foregår stadig i denne irreal sfære, men den dame, der ganske på eventyrets eller den middelalderlige romans manér tilfældigvis finder fortælleren i hans mest fortvivlede situation, fører ham snart ind i et temmelig konkret miljø: et idyllisk dansk middelklassemiljø ude på landet, der skildres ganske anskueligt – med den lille gård og alt hvad der hører til den og den yndige natur rundt omkring. [284] Her findes også en dejlig ung pige, der er jævn og beskeden og har den rette kærlighed til det små – en jordens datter, der samtidigt har tilstrækkelig sjælelig dybde til at give det fortvivlede menneske himmelen tilbage. Her finder denne da fred og harmoni, og først her åbner hans blik sig for virkeligheden; det er ganske påfaldende, at fortællingen, der begynder i et helt eventyragtigt miljø, henimod slutningen indeholder en konkret og nøjagtig skildring af det ødelagte København og dermed også får en tidshistorisk tilknytning til bombardementet 1807. Hele fortællingen er altså bygget op på modsætninger som by/land (natur), overklasse/middelklasse (det falske, svigefulde/det jævne, gode, naturlige), det dømonisk-forrevne/det harmonisk-sunde, det psykologiske/det konkret-virkelighedsnære, og det er da tydeligt, at digteren ser det udadvendte som en modvægt mod de irrationale indre kræfter, der truer med at ødelægge mennesket.

Hvis vi nu også skulle kaste et blik på Winthers *prosanoveller*, så ville vi stort set få det billede bekræftet, som jeg i det foregående har forsøgt at læse ud af nogle af hans poetiske digtninge². Også her kan vi skelne mellem en mere udadvendt realistisk og en mere psykologisk-romantisk linje. De to prosafortællinger, som Winther skrev i 1820'erne: “Et Reise-Eventyr” (1827) og “Hesteprangeren” (1828), holder sig i det væsentlige indenfor den første og svarer for så vidt godt til “Træsniittene”: digteren fortæller i den første en hverdagshistorie fra Jylland, i den anden en fra Fyn med historisk tilknytning à la Scott: han gengiver miljøer og mennesker ganske konkret, bruger ikke mange af de almindelige romankneb og arbejder psykologisk omhyggeligt uden at røre ved dybere dømoniske lag, så at det i begge tilfælde kan komme til en lykkelig slutning uden at denne bliver sentimental eller triviell. Til samme retning hører også en novelle fra fyrerne: “En Aftenscene” (i *Fire Noveller* 1843), en fint udformet bearbejdelse af Ole Borchs to kærlighedshistorier, hvor det objektivt-historiske stilles tydeligere i forgrunden end i ethvert andet af Winthers værker (bl. a. i ualmindeligt omhyggelige og udførlige beskrivelser af

² Det er ikke muligt indenfor rammen af dette foredrag at gå nærmere ind på Winthers prosa, men jeg håber i en ikke fjern fremtid at kunne gøre denne mest forsømte del af hans forfatterskab til genstand for en specialundersøgelse.

[285] københavnsk og italiensk miljø og i efterligning af det 17. århundredes lidt stive konversationsprog) og hvor det dæmonisk-erotiske kun fremstilles i en bifi-gur, mens Ole Borchs eget liv til trods for hans kærlighedshistoriers uheldige udgang får sin fuldendelse i "idyllen": i en (tilsyneladende) lidenskabsløs og menneskekærlig tilværelse. I de tre andre noveller fra 1843 derimod står interessen for det dæmoniske, ja makabre i forgrunden (særlig i "Skriftestolen", men bl. a. også i "En Hævn", hvor forfatteren direkte henviser til "den ubøielige, dæmoniske Jernnatur, som Qvindens Villie kan antage"), mens den konkrete virkelighed (dansk, italiensk og [?] fransk adelsmiljø) træder mere tilbage, selv om der i det mindste i "Et Hjertes Gaade" skizzes en vis socialpsykologisk baggrund, idet grevinden v. L. ikke blot ødelægger forstmesteren på grund af sit dæmonisk-tillokkende væsen, men også fordi hun efter sit ægteskab med den 50 år ældre onkel mangler erfaring i kærligheden. Den udførligste studie i det dæmoniske (og tillige en uforbeholden selv-bekendelse) er den lange novelle "Episode af et Familie-Liv" (1853). Her skildres Felix, en svag og blød karakter og desuden en mislykket kunstner, som en dæmonisk-tillokkende erotikker, der benytter sig af den ejendommelig-mystiske magt han har over andre mennesker, særlig unge pighjerner, og når han har fanget sine ofre i sit net, som "i en panisk skræk" trækker sig tilbage, og han har på en måde fået denne sin karakter i arv efter sin fader Siller, hvis erotiske flygtighed går lige til personlighedsspaltning, så han bliver sin egen dobbeltgænger og på den måde fører de ham elskende piger (som han gifter sig med på én og samme dag) i ulykke. Også i denne novelle er de sociale miljøer og tidsbaggrunden (Københavns bombardement 1807) kun løseligt antydnet, og Winther bruger desuden lidt for mange af den konventionelle romans trivialromantiske kneb; men når Georg Brandes med henblik på denne og andre noveller som "Skriftestolen" og "En Hævn" taler nedsættende om "Romantikens naturstridige Omgang med den menneskelige Individualitet" og "den romantiske Tilbøielighed til at [286] sammenblende Erotismen med grusomme Rædsler", går han sikkert det væsentlige forbi: Winthers ægte og tidstypiske interesse for det dæmonisk-patologiske, som står i en så ejendommelig modsætning til hans forkærlighed for den ydre virkelighed og det normale, jævne liv.

Det er som bekendt også denne fundamentale modsætning, som hovedværket "Hjortens Flugt" er bygget på – en konfliktsituation, som der bliver løst ved at det dæmoniske (Rhitra, Jærnskjæg) bliver tilintetgjort, mens den sejrende part: det godes, renes og uskyldiges, velsagtens også det normales princip, der forener det sanselige og det åndelige, får en tydelig kristelig farve, noget som omtrent samtidigt også spores i fremstillingen af kærlighedslykken i *Til Een*-digtene. Til trods for sin forkastelse af filosofiske systemer har Winther derved på en måde fundet vejen tilbage til det idealistiske grundlag, som han havde fået i arv fra den klassisk-romantiske periode, og når den opnåede harmoni (i parret Strange/Ellen) fremstilles på et mere hverdagsagtigt plan, så må vi ikke glemme, at der ved siden af de to står sangeren Folmer, som repræsenterer det jordiske og det åndeliges enhed i dens højeste form, kunsten. At Winther i sin højere alder skulle nå dette enhedsideal, kan

synes lidt overraskende og er måske mere en kunstnerisk ønskedrøm end at det har grundlag i hans personlige livsopfattelse, som ifølge alle hans breve fra senere tid var alt andet end lys. At Winther fra først til sidst var en splittet natur, synes at være ganske klart; det bekræftes blandt andet også af et brev af 31. 10. 1876 til Constantin Hansen, hvor han skriver, at hans liv "har været af den Natur, at jeg nok kunde levere Psychologen een og anden Gaade, som det skulde knibe haardt for ham at raade", og når denne disharmoni træder særlig tydeligt frem under og efter tredivernes personlige krise, betyder dette ikke, at den ikke var der allerede før. Både af Winthers breve og af øjenvidners udsagn kan vi slutte, at hans personlighed i ret høj grad var præget af en ejendommelig vaklen mellem udadvendthed og indadvendthed, mellem vital livsudfoldelse og hemninger, der gjorde ham uskikket både til en [287] praktisk-borgerlig stilling og (i de fleste tilfælde) til at gøre alvor af sine mange kærlighedshistorier, en vaklen mellem grænseløs frihed og behov for trykthed, mellem trang til og lede ved virkeligheden, Jeg har forsøgt at vise, at denne splittelse på det kunstneriske plan allerede kan spores i tyverne, og selv om man i løbet af trediverne kan konstatere en vis forskydning af hans interesser i retning af det patologisk-dæmoniske, tvivler jeg på berettigelsen af et periodeskel ved denne tid. Lige så stærk som kontinuiteten i tiden er sammenhængen mellem vers- og prosadigtning, og jeg tror derfor ikke, at man har lov til at skille versdigtningen ud, når man skal drøfte Winthers forhold til realismen, lige så lidt som man har ret til at udelukke hans historiske digtning, eftersom der hos ham er så nær forbindelse mellem det historiske og det nutidige og en af hans mest "realistiske" digtninge netop er den historiske novelle "En Aftenscene".

Men hvorvidt er da Winther i det hele taget "realist"?

Man kan som en lille sammenfatning af det jeg har anført fra enkelte tekster pege på visse træk, der stemmer overens med det 19. århundredes almene realismebegreb: afkald på det metafysiske; mere eller mindre bestemt, oftest nationalt-dansk miljø, direkte eller indirekte tidsbestemmelser; ofte nøjagtig gengivelse af et socialt miljø; antydninger af sociale strukturer, undertiden (men sjældent) social kritik; kærlighed til det jævnt-normale og til den konkrete tingverden; begrænsning til det personligt-individuelle; (i nogle af teksterne) udpræget objektiv fortællerholdning, – undertiden (særlig i "En Aftenscene", men også i et digt som "Sjælland") udførlig beskrivelse; hverdagsagtig samtale; enkel sætningsbygning i mange digte, indimellem hverdagsligt ordforråd; i mange digte og noveller ringe brug af metaforer og symboler. På negativsiden kunne der nævnes: manglende interesse for politik og for økonomiske og sociale spørgsmål; kristeligt-idealistisk grundsyn; et forholdsvis snævert udvalg af den empiriske virkelighed; til dels ubestemt miljø; fremhævelse af det typiske i Goethes forstand (særlig i "Træsnit"); opfattelse af en besjælet natur; [288] fordybelse i det irrationale sjæleliv (særlig det dæmonisk-patologiske); ofte subjektivt perspektiv; enkelte typisk romantiske motiver (f. eks. Lenore- og dobbeltgænger-motivet), – gengivelse af oplevet virkelighed i stedet for statisk beskrivelse; brug af ofte romantisk prægede metaforer og symboler (f. eks. hjorten, natur-

symboler, sakral metaforik bl. a. i “Annette”); den klassiske stiltradition i prosanovellerne.

Sådan en sammenstilling siger naturligvis meget lidt om de enkelte værker, hvor de forskellige indholds- og stilelementer forekommer i vidt forskellige blandinger, men den viser i hvert fald endnu engang det ejendommelige tvesyn, der præger praktisk talt hele Winthers digtning. Der er afgjort tilløb til realisme i hans værk, men han tager langt fra skridtet fuldt ud. Han har en tydelig forkærlighed for den empiriske virkelighed, for jordens skønhed og for det normale, jævne menneskeliv, der for ham synes at indebære en garanti for sjælelig harmoni, men under dette “overfladelag” ligger et romantisk “dybdelag”: en binding til det irrationale, der hos ham i overensstemmelse med romantismens almindelige tendens koncentrerer sig om de samtidig lokkende og farlige dæmoniske magter i sjælelivet og gang på gang sprænger den tilstræbte idyl. Winthers digtning er et typisk senromantisk fænomen og bør som sådant placeres i litteraturhistorien, og når denne digtning til dels i ganske betydelig grad nærmer sig det man plejer at kalde Biedermeier, så skyldes dette de særlige politiske og sociale forhold, som Winther voksede op i (den politiske stagnation efter 1814, præstegårdsmiljøet osv.) – en række vigtige faktorer, som der her desværre ikke er plads til at gå nærmere ind på.

Litteratur

Christian Winther: Samlede Digtninger I–XI, København 1860–1872.

Christian Winther: Poetiske Skrifter, udgivne af Oluf Friis I–III, København 1927–1929.

[289]

Breve fra og til Christian Winther, ved Morten Borup I–IV, København 1974.

Georg Brandes: Christian Winther. (i forfatterens “Danske Digtere” 1877, genoptrykt i “Samlede Skrifter” II, 1899, s. 1–60).

Nicolai Bøgh: Christian Winther. Et Livsbillede I–III, København 1893–1901.

Oluf Friis: Hjortens Flugt. Bidrag til studiet af Christian Winthers digtning, København 1961.